

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
КАФЕДРА АРХЕОЛОГІЇ, ЕТНОЛОГІЇ ТА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
ЦЕНТР АНТИКОЗНАВСТВА ТА МЕДІЄВІСТИКИ

ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XIV

ОДЕСА
ОНУ
2023

УДК 94(100)“-05/17”(08)

C773

Рецензенти:

- С. Б. Сорочан** – д.і.н., професор, зав. кафедри історії стародавнього світа та середніх віків ХНУ імені В. Н. Каразіна;
О. А. Довгополова – д.філос.н., професор кафедри філософії ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

- О. М. Луговий** – к.і.н., доц., науковий співробітник Центру антикознавства та медієвістики, головний редактор;
В. В. Чепіженко – к.і.н., доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії, керівник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;
Т. О. Ізбаш-Гоцкан – к.і.н., доц., доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії, науковий співробітник Центру антикознавства та медієвістики ОНУ імені І. І. Мечникова;
В. Г. Кушнір – д.і.н., доц., декан факультету історії та філософії ОНУ імені І. І. Мечникова;
І. В. Нємченко – к.і.н., доц., почесний керівник Центру антикознавства та медієвістики;
О. В. Смигитина – д.і.н., проф., зав. кафедри археології, етнології та всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
О. Б. Шевченко – к.і.н., старший науковий співробітник Одеського археологічного музею НАН України.

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету історії та філософії
ОНУ імені І. І. Мечникова.

Протокол № 1 від 12 вересня 2023 р.

C773 Стародавнє Причорномор'я. Випуск XIV / Голов. ред. О. М. Луговий. –
Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2023. –
524 с.

ISBN 978-617-689-483-4

Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів XIV читань пам'яті П. Й. Каршиковського, міжнародної конференції, проведеної ОНУ імені І. І. Мечникова та Одеською Національною науковою бібліотекою 10–12 березня 2023 р.

ISBN 978-617-689-483-4

УДК 94(100)“-05/17”(08)
© Колектив авторів, 2023
© Одеський національний
університет імені І. І. Мечникова, 2023

В. П. Гулевич (Київ)

ПРО ВИНИКНЕННЯ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ЗАМКУ КАРАУЛ

Історія замку Караул уже привертала увагу дослідників¹, утім не можна сказати, що вона добре вивчена.

Монгольське слово «*qarāvul*» або «*qaraqul*» походить від основи *qara-* + афікс *-yul*, що утворює іменні форми від дієслів зі значенням заняття, професії тощо. Відповідно, значення «*qaraqul* / *qara'ul*» – це сторож, охоронець, стражник, гвардія тощо². В іранських мовах існує варіант «*qalawur* / *qarawul*» з наголосом на останньому складі і з тим таки значенням³. Термін «*karayl* = *karavul*, *карабул*» зі значенням сторожа, сторожовий, передовий загін, місце, звідки часові спостерігають за появою ворога тощо перейшов у тюркське мовне середовище⁴, а звідти – у східнослов'янське. В огузькому епосі сказано, що військо древнього Огуз-хана «було поділене на сім частин: перша частина називається монгольською «бульчунгар», а тюркською – «каравул»⁵, тобто передовий загін. Рашид-ад-Дін (бл. 1247–1318) писав, що син Шебана на ім'я Токдай, правнук Чингізхана, «знаходиться на чолі сторожового війська»⁶. «Караули Токтая», тобто хана Токти (1291–1312) – це передові війська⁷. Аналогічне значення подає й Утеміш-хаджи (сер. XVI ст.)⁸. Ярлик кримського хана Хаджи Гірея (1441–1466) був адресований, зокрема, «караульній сторожі»⁹. Патріарший (Ніконовський) літопис (XVI ст.) подає слов'янізовану форму – «караул»¹⁰.

В ярликах кримських ханів великим князем литовським 1461 р. і 1472 р. топонім «Караул» фігурує під назвою «*Strożowy hrod* / *Strozowy hrod*»¹¹. Пряму вказівку на функціональне значення можна віднести на рахунок прочитання тексту з деякими уточнюючими відхиленнями, зафіксованими писарями¹². Утім, форма «Караул» в ярликах використана лише один раз 1507 р., а в 1514, 1520 та 1532 рр. вона передана як «Курал», «Корел город» і «Куралу», що співзвучно з розповсюдженим у письмових пам'ятках тюркського походження словом «*Korel*», яке походить від слова «король» й означає українські землі, переважно Галичину й Волинь¹³, або, на думку окремих дослідників, Угорщину¹⁴.

Перша згадка Караула в хронології подій у джерелах європейського походження належить Яну Длугошу в описі поїздки короля Ягайла 1411 р. головними замками Поділля¹⁵. Щоправда, в королівському акті 30 березня 1410 р. згаданий дехто Нічко Караульський (Niczko Karaulski), але чи мав він якесь відношення до Караула, невідомо¹⁶.

Королівське пожалування магнату Теодоріку Буцацькому не розкриває локалізацію Караула: «*castra nostra Carawl super Dniestr fluvio Czarnigrod ubi Dniestr fluvius dictus mare intrat et Caczbiewow in littore maris sita*»¹⁷. Тому дослідники запропонували декілька її варіантів: у гирлі Дністра на лівому березі Дністровського лиману¹⁸, на лівому березі Дністра поблизу с. Рашково Каменського району Молдови¹⁹, на березі Бугу між Брацлавом і Звенигородом²⁰ і навіть у гирлі Дніпра²¹.

О. Радзиховська і А. Боренко припускають зв'язок між назвою оз. Вітово (Vidovo lac.), тобто, на їх думку, оз. Вітовта, і сучасною Карагвольською затокою Дністровського лиману, яка могла отримати назву від замку Караул на його березі. Додатковим аргументом їм послужила знайдена в с. Наддиманське мурована стіна, яка досі не була предметом наукового вивчення²². Ця версія потребує щонайменше археологічних досліджень, оскільки, якщо виходити з топонімії, більш перспективно виглядає пошук Караула в районі с. Троїцьке північніше с. Маяки, де ще в 60-х рр. XIX ст. при впадінні одного з рукавів Дністра під назвою Турундук в лиман було оз. Караул²³. О. Білецька висунула версію, що Караулів було два²⁴.

У наведеній вище латиномовній цитаті королівського пожалування ми навмисно опустили розділові знаки, що відсутні в оригіналі тексту, який укладачі могли розуміти інакше, ніж видавці, а саме: «*замки наші Каравл, над рікою Дністер – Чорнигрод, де ріка Дністер впадає в море, і Качибейов, розташований на морському березі*». З них лише в Караулі підтверджується замок, рештки якого простежуються й у наш час, позаяк Чорнигрод й досі не локалізований, а начебто побудований 1421 р. литовським подільським старостою Гедигольдом замок у Качубійові є історіографічним міфом²⁵. Спроби локалізувати Караул у нижній течії Дністра, на березі Дністровського лиману або на р. Буг не мають підстав, оскільки з актів XVI ст. точно відомо, що він знаходився на лівому березі Дністра в районі с. Рашков²⁶.

Обстеження зазначеної місцевості І. Литвинчуком та О. Рибчинським дало можливість реконструювати укріплення. Чотирикутний замок площею бл. 6500 м² був розташований на стрімкому плато висотою бл. 150 м. Південно-західна його сторона захищена по периметру валом довжиною 180 м, шириною 15–20 м в підосві та 3–5 м – в короні, а висотою на різних ділянках – 3–6 м. Північно-західна сторона закінчується урвищем скельної гори. Простежується три круглих бастей: дві на краю урвища та одна на розі куртини. Найкраще зберігся крайній західний рондель з внутрішнім

діаметром бл. 6 м, що дозволяє розташувати на ньому три малокаліберні гармати. Дві інших бастей втратили конфігурацію. Посередині між західною і кутовою бастеями розрив валу шириною до 7 метрів, що вказує на ворота. Рів шириною 20 м зберігся частково. Пониження рівня навколо замку доволі значної площі спостерігається біля кутової бастей і на південь. Слідів кам'яної кладки не виявлено. Техніка спорудження оборонних укріплень характерна, на думку авторів, для XV ст.

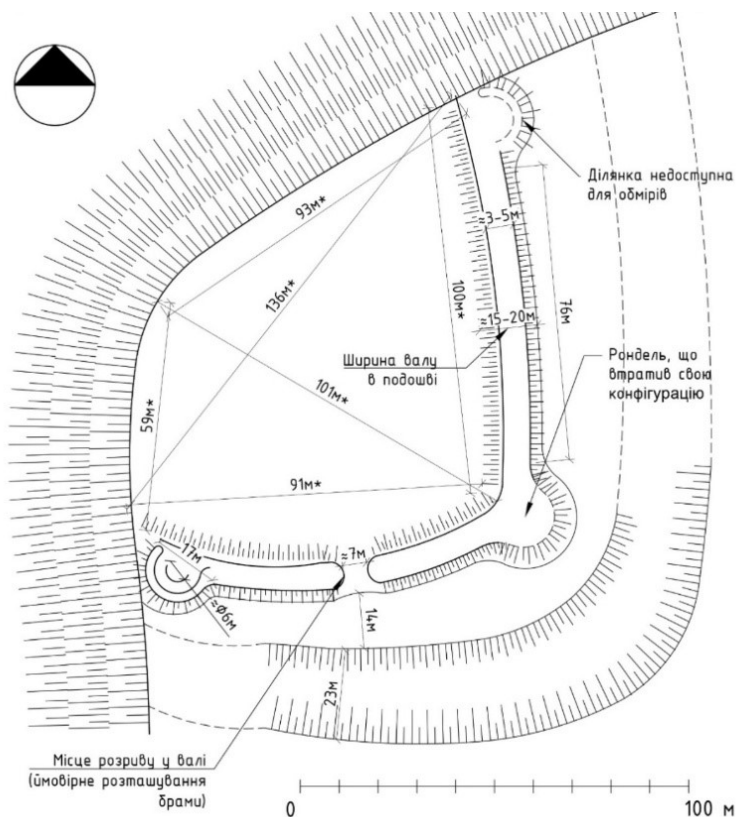
Що ж сторожував Караул—«Stożowy hrod» на березі Дністра?

Караул заснований у місці зручної переправи, яких у цій місцевості на Дністрі обмаль. Так, тут 10 червня 1654 р. Антіохійський патріарх Макарій III переправився з Молдавії на Поділля через ріку *«на судах»*²⁷, оскільки його високий духовний статус не дозволяв долати воду вбід, який відкривався у часи літнього маловоддя.

У XIV ст. татарські поселення між Дністром і Прутом були сполучною ланкою з татарськими міськими центрами правого берегу Дунаю в нижній його течії²⁸ та Поділлям, про що свідчать монети м. Янги-Шехр, знайдені біля м. Немирів Вінницької обл.²⁹ Найкоротша дорога від Янги-Шехра на Поділля вела через переправу на Дністрі біля сучасних сіл Тарасова (Резинський р-н)³⁰ і Строєнці³¹ (Рибницький р-н) трохи вище за течією відносно Караулу, і далі на Брацлав, Вінницю, Торговицю, де місцевість відмічена скарбами ординських і чеських монет³², та Київ. Власне такий маршрут обрав уже згаданий патріарх Макарій, який з Московії вертався через Київ у Молдавію також у цьому ж місці 15 серпня 1656 р.³³

Такі обставини дають підстави припустити, що назва Караул походить не від «передового загону», а від одного з видів дорожнього податку, згаданого в ярлику ординського хана Тимур-Кутлуга від 24 квітня 1398 р. — *«караулук»*³⁴. Етимологія веде до того, що поселення назване вихідцями з тюркського середовища. Проте, будь-яких слідів стаціонарної ординської присутності у цій місцевості, за винятком кількох монет³⁵, не знайдено.

На початок XV ст. означений шлях стратив значення для торгівлі, і в грамотах молдавських воєвод 1408, 1434, 1456 й 1460 рр. на торговельних напрямках з Молдавії у Велике князівство Литовське він не згаданий³⁶, хоча переправа продовжувала діяти. Так, повертаючись з набігу на литовські володіння 1537 р. татарський загін перейшов на правий беріг Дністра в Молдавію через с. Тарасова біля с. Вадул Рашков (тобто «Брід Рашков»)³⁷.

План городища Караул (І. Литвинчук, О. Рибчинський)

До середини XVI ст. Караул занепав, і в люстрації 1545 р. названий «Калаур, селище, было перед тымъ городовое»³⁸, а до кінця XVI ст. припинив існувати взагалі. Коли землі на р. Рашковка опинилися в руках великого коронного гетьмана Яна Замойського, він відновив фортифікації, але не в Караулі, а в сусідньому Рашкові, котрий перетворився на міський центр округи³⁹. Гетьман ворогував з київським воєводою Василем Острозьким, який 1600 р. знищив замок у Рашкові⁴⁰. Але скоро місто перейшло у власність воєводи й 1603 р. згадане в акті поділу його майна⁴¹. У 1617 р., коли поляки змушені були спалити свої «прикордонні проти турок укріплення» над Дністром, в їх число попав і Рашків, який знаходився лише в одному дні ходу від Бендер⁴².

Важливість Рашкова була такою очевидною, що його фортифікації швидко відновилися, і вже в описі Правобережної України 1666 р. сказано, що «*Рашків – це остання твердиня по згаданому (лівому) боці Дністра, бо поза нею виринають перед очима лише голі степи, пригожі до нападів зі сторони варварів, і тому позбавлені міст, сіл і мешканців*»⁴³. Неодноразове відновлення поселення свідчить, що воно відіграло важливу роль у регіоні.

Залишається без відповіді питання часу побудови в Караулі укріплень. Відповісти на нього складно, позаяк для цього потрібні археологічні дослідження. Проте, враховуючи, що ординці не будували фортифікації, можна думати, що в Караулі їх звали, ймовірно, князі Коріатовичі в кінці 60-х – на початку 90-х рр. XIV ст. Метою їх побудови була охорона й забезпечення переправи через Дністер на торговельному шляху Молдавія–Київ, що тоді проходив через Караул, а в XV ст. змістився в Тягиню (Бендери).

- ¹ Білецька О.В. Караул в історичних джерелах XV–XVI ст. // *Ukraina-Lithuania: студії з історії Великого князівства Литовського*. К., 2019. Т. V. С. 28–52; Литвинчук І., Рибчинський О. Маловідомий литовський замок Каравул на Дністрі поч. XV ст. – проблеми ревалоризації, консервації та музеєфікації городища // *Межибіж. Науковий вісник з проблем регіональної історії та пам'яткознавства*. 2021. № 1–2. С. 145–152.
- ² Doerfer G. *Türkische und mongolische Elemente im Neupersische. Unter besonderer Berücksichtigung älterer Neupersischer geschichtsquellen, von allem der mongolen- und timuridenzeit*. Band II: *Mongolische Elemente im Neupersischen*. Wiesbaden, 1963. P. 399–403; Csáki É. *Middle Mongolian loan words in Volga Kipchak languages*. Wiesbaden, 2006. P. 119.
- ³ Зарубин И.И. *Шугнанские тексты и словарь*. М.–Л., 1960. С. 210.
- ⁴ Радлов В.В. *Опыт словаря тюркских наречий*. СПб., 1899. Т. II. Ч. 1. Стб. 145–147, 165; Будагов Л. *Сравнительный словарь турецко-татарских наречий со включением употребительнейших слов арабских и персидских и с переводом на русский язык*. СПб., 1871. Т. II. С. 48.
- ⁵ Togan Z.V. *Oğuz Destanı. Reşideddin Oguznâmesi, tercüme tahlili*. 2 Baskı. İstanbul, 1982. S. 100.
- ⁶ Рашид-ад-Дин. *Сборник летописей*. М.–Л., 1960. Т. II. С. 74.
- ⁷ Рашид-ад-Дин. *Сборник летописей*. Т. II. С. 86.
- ⁸ Утемиш-хаджи. *Кара таварих / Транскрипция* И. М. Миргалеева, Э. Г. Сайфетдиновой, З. Т. Хафизова; перевод на русский язык И. М. Миргалеева, Э. Г. Сайфетдиновой; общая и научная редакция И. М. Миргалеева. Казань, 2017. С. 30.
- ⁹ Курат А.Н. *Собрание сочинений*. Книга 1. Ярлыки и битики ханов Золотой Орды, Крыма и Туркестана в архиве музея дворца Топкапы / Перевод с

- турецкого языка Р.Р. Галеева; редактор текстов на арабице М.Р. Исмагилова; ответственные редакторы Л.И. Шахин, И.М. Миргалеев. Казань, 2014. С. 105, 112, 115.
- ¹⁰ Полное собрание русских летописей. Т. 11: VIII. Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью. СПб., 1897. С. 184.
- ¹¹ Kołodziejczyk D. The Crimean Khanate and Poland-Lithuania. International Diplomacy on the European Periphery (15th–18th Century). A Study of Peace Treaties Followed by Annotated Documents. Leiden–Boston, 2011. № 1. P. 530. № 4. P. 540.
- ¹² Полехов С.В. Ярлык хана Токтамышша польскому королю Владиславу II Ягайлу 1393 года. Проблема происхождения древнерусского текста // Золотоордынское обозрение. 2021. Т. 9, № 2. С. 323.
- ¹³ Дашкевич Я. Церква і королівство. Галицько-Волинська держава («Керел») у східних джерелах // Дашкевич Я. Україна і Схід / Упоряд. Г. Сварник, А. Фелонюк; НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. Львівське відділення; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2016. С. 715–726; Schütz E. Eine armenische Chronik von Kaffa aus der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts // Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae. 1975. T. XXIX (2). P. 164–166.
- ¹⁴ Хелимский Е.А. Kiraly u olasz. К истории ранних славяно-тюрко-венгерских отношений // Славяне и их соседи. Тезисы. М., 1988. С. 53–55.
- ¹⁵ Joannis Dlugossii. Annales seu cronicae incliti Regni Poloniae. Liber 10 et liber 11. 1406–1412. Varsaviae, 1997. P. 184.
- ¹⁶ Zbiór dokumentów malopolskich / Wyd. I. Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś. Cz. VI. Dokumenty króla Władysława Jagiełły z lat 1386–1417. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1974. № 1736. S. 314–315.
- ¹⁷ Zbiór dokumentów malopolskich / Wyd. I. Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś. Cz. VIII. Dokumenty z lat 1435–1450. Uzupełnienie: Dokumenty z lat 1286–1442. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1975. № 2429. S. 232.
- ¹⁸ Брун Ф. Судьбы местности занимаемой Одессой // Брун Ф. Черноморье. Сборник исследований по исторической географии Южной России. Одесса, 1879. Ч. I. С. 174–175.
- ¹⁹ Антонович В.Б. Несколько данных о землевладении в Южной Украине в XV столетии // Киевская старина. 1896. №10 (октябрь). С. 9–10; Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / Редкол. П. С. Сохань (голова) та ін. К., 1995. Т. VI. С. 607.
- ²⁰ Шабульдо Ф. «Семеновы люди»: их территория и роль в политических отношениях между Крымом и Литвой на исходе XV века // Ruthenica. 2010. Т. IX. С. 70.
- ²¹ Długosz Jan. Roczniki czyli Kroniki sławnego Królestwa Polskiego / Rzekład na język polski J. Mrukówna. Ks. 12: 1445–1461. Warszawa, 2009. S. 57.

-
- ²² Радзиховская Е.А., Боренко А.С. Крепость князя Витовта у Гильбера де Лануа и приднестровские топонимы средневековых карт // ДП. 2011. Вып. 9. С. 426.
- ²³ Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Херсонская губерния. СПб., 1863. Ч. 1. С. 201–202.
- ²⁴ Білецька О.В. Караул в історичних джерелах XV–XVI ст. С. 28–52.
- ²⁵ Gulevičius V. Guillebert de Lannoy Voyages etambassades (1421 m.): žinių apie Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę kritinė analizė // Lituanistica. 2023. T. 69. № 1(131). P. 9–15.
- ²⁶ Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років / Упорядники М. Крикун, О. Піддубняк. Львів, 2008. № 96. С. 281; Литовська Метрика. Книга 561. Ревізії українських замків 1545 року / Підготував В. Кравченко. К., 2005. С. 235.
- ²⁷ Путешествие Антиохийского патриарха Макария в Россию в половине XVII века, описанное его сыном, архидияконом Павлом Алеппским / пер. с араб. Г. Муркоса (по рукописи Московского главного архива Министерства иностранных дел). Выпуск второй (От Днестра до Москвы). М., 1897. Книга IV: Украина и Киев. С. 1.
- ²⁸ Кривенко А. В., Казаров А.А. Джучидские монеты Сакчи из находок на городище Костешты в Молдове // SP. 2010. № 6. С. 201–209; Казаров А., Кривенко А. Находки золотоордынских монет Сакчи в Молдове и в Украине. Новый монетный двор – Акча Керман // Revista arheologică. Serie nouă. 2010. Vol. VI. № 2. P. 139–146.
- ²⁹ Дружинин Е.Г., Петров П.Н. Данги Ыанги шехра ал-Махруса 765–770 / 1363–1369 гг. // Нумизматика Золотой Орды. 2016. № 6. С. 63–64; Шилін Ю.О., Шиліна О.П. Знахідка монет міста Ыангі-Шехр = Шехр ал-Джедід на Вінниччині // Подільська старовина, науковий збірник / ред. К. Висоцька. Вінниця, 2008. С. 72–77.
- ³⁰ Чокану М. Коллекция монет со средневекового поселения у с. Тарасова // SP. 2009. № 6. С. 351–369; Рябцева С.С., Чокану М.М. Находки средневекового времени с поселения Тарасова в Молдове (по материалам частной коллекции) // SP. 2009. № 5. С. 164–198; Бурян А.Н., Дергачева Л.В., Рабинович Р.А., Тельнов Н.П. Первые археологические исследования на поселении Тарасова (Молдова) // SP. 2009. № 5. С. 199–215.
- ³¹ 1890 р. біля с. Стоснці знайдено скарб з 83 молдавськими, чеськими та ординськими монетами. Федоров-Давыдов Г.А. Клады джучидских монет // Нумизматика и эпиграфика. I. М., 1960. С. 177.
- ³² Котляр Н.Ф. Левантійська торгівля Львова XIV–XV вв. по нумизматическим даним // Нумизматика и эпиграфика. М., 1966. Т. VI. С. 139–140; Гошкевич В.И. Клады и древности Херсонской губернии. Книга первая с художественными иллюстрациями. Херсон, 1903. С. 32.
- ³³ The Travels of Macarius, Patriarch of Antioch written by his attendant archdeacon, Paul of Aleppo in Arabic. Vol. II. Translated by F.C. Belfour. London, 1836. P. 316.

-
- ³⁴ Радлов В.В. Ярлыки Тохтамыша и Темир-Кутлуга // Записки Восточного отделения императорского Русского археологического общества. 1888. СПб., 1889. Т. 3. С. 21, 35–36.
- ³⁵ Полевой Л.Л. Очерки исторической географии Молдавии XIII–XV вв. Кишинев, 1979. Табл. 13.
- ³⁶ Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardynskiego we Lwowie. Lwów, 1878. Т. VII. № *II. S. 205–206. № *IV. S. 216–218. № *VII. S. 228–231. № *VIII. S. 237–241.
- ³⁷ Cernenchi E. Izvoare ruse privind plățile Țării Moldovei către Hanatul Crimeei în secolul al XVI-lea // Orizonturi medievale și moderne în istoria romanilor: (economie, societate, politică, cultură, istoria științei): în onoarea profesorului Demir Dragnev / Acad. de Științe a Moldovei, Bibl. Șt. Centrală «Andrei Lupan» (Inst.), Inst. de Istorie; ed. și red. șt.: Constantin Manolache; coord.: Sergiu Bacalov, Ion Valer Xenofontov. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală «A. Lupan» (Institutul), 2016 (F.E.-P. «Tipografia Centrală»). Anexă. № 1. P. 631. Село Вадул Рашков знаходиться на правому березі Дністра навпроти с. Рашков.
- ³⁸ Литовська Метрика. Книга 561. С. 231.
- ³⁹ Литвинчук І.В., Бевз М.В., Рибчинський О.В. Реконструкція етапів містобудівного розвитку містечка Рашків // Проблеми теорії і історії архітектури України. Вип. 19. Одеса, 2019. С. 156–170.
- ⁴⁰ Tarnawski A. Działalność gospodarcza Jana Zamoyskiego kanclerza i hetmana wielkiego koronnego (1572–1605). Lwów, 1935. S. 75–76, 346; Kempa T. Konflikt między kanclerzem Janem Zamoyskim a książętami Ostrogskimi i jego wpływ na sytuację wewnętrzną i zewnętrzną Rzeczypospolitej w końcu XVI wieku // Соціум: Альманах соціальної історії. 2010. Вип. 9. С. 90.
- ⁴¹ Ковальський Н.П. Акт 1603 года раздела владений князей Острожских как исторический источник // Вопросы отечественной историографии и источниковедения. Вип. 2. Днепропетровск, 1975. С. 127.
- ⁴² Wóycicki K.W. Pamiętniki do panowania Zygmunta III, Władysława IV i Jana Kazimierza. Warszawa, 1846. Т. I. S. 56; Kronika Pawła Piaseckiego biskupa Przemyślskiego. Kraków, 1870. S. 267.
- ⁴³ Кисілевський В.Ю. Опис Правобережної України в Атласі Йоаннеса Янсонія. Амстердам 1666 року // Український історик. Нью-Йорк, 1966. Ч. 3–4. С. 77.

Перелік скорочень

Abbreviations

- АА – Археологический альманах. Донецк.
АВУ – Археологічні відкриття в Україні
АЗ – Археологические записки Донского археологического общества.
АИМ – Археологические исследования в Молдавии. Кишинев,
Штиинца.
АМА – Античный мир и археология
АО – Археологические открытия
АПУ – Археологічні пам'ятки України
БФ – Боспорский феномен
БЧ – Боспорские чтения
ВДИ – Вестник древней истории
ДАОО – Державний архів Одеської області
ДП – Древнее Причерноморье. Одесса.
ЖМНП – Журнал Министерства народного просвещения
ЗООИД – Записки Одесского общества истории и
древностей
ІР НБУВ – Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені
В. І. Вернадського.
КСИА – Краткие сообщения Института археологии АН СССР. М.-Л.
МАСП – Материалы по археологии Северного Причерноморья
МИА – Материалы и исследования по археологии СССР. Москва;
Ленинград: АН СССР.
НАРМ – Національний архів Республіки Молдова.
ОВ – Одесский вестник
СА – Советская археология
СП – Стародавнє Причорномор'я. Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова
ССПК – Старожитності степового Причорномор'я і Криму. Запоріжжя
ACSS – Ancient Civilizations from Scythia to Siberia.
BSPF – Bulletin de la Société préhistorique française. Paris.
FGH – Die Fragmente der Griechischen Historiker.
IOlb – Надписи Ольвии. 1968.
IOSPE, I² (*IFE I*²) – Latyshev V. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis
Ponti Euxini Graecae et Latinae. Petropolis, 1916. Vol.1. Ed.2.
*IFE I*² – Latishev B. 1916. Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti
Euxini Graecae et Latinae. Petropolis
SB – Sammelbuch griechischer Urkunden aus Ägypten, begründet im
Auftrag der Strassburger Wissenschaftlichen Gesellschaft.
SEG – Supplementum epigraphicum Graecum
SP – Stratum plus
TE – Theatrum europaeum

БІОІСТОРИОГРАФІЯ ТА ІСТОРІЯ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

<i>Дьомін О. Б.</i> Рецензії в контексті персональної наукової історії професора П. Й. Каришковського	5
<i>Левченко Г. С.</i> Публікації з археології на сторінках газети «Одесский вестник» (1820-ті – 1830-ті рр.)	11
<i>Сапожников І. В., Айсфельд О. В., Корчемна І. С.</i> Програма ОТІС 1882–1884 років з археолого-історико-етнографічного опису міст і сіл Причорномор'я та Приазов'я	18
<i>Музичко О. Є.</i> Діяльність Ф. І. Успенського в Одесі: питання про школу істориків видатного вченого	29
<i>Лиман С. І.</i> Середньовічна історія слов'янських народів у творчості Степана Михайловича Кульбакіна: харківський період його науково-педагогічної діяльності (1904–1919)	44
<i>Гордієнко Д. С.</i> «Слово о полку Ігоревім» Володимира Перетца в історії української археології	51
<i>Попова Т. М.</i> «Ідея ритму» в науковій спадщині П. М. Біцилли (до дня пам'яті)	65
<i>Налівайко А. О.</i> Джерелознавство середніх віків в дослідженнях Л. Беркута	75
<i>Левченко В. В.</i> Доля археолога: штрихи до біографії В. О. Пора-Леонович (до 80-х роковин від дня смерті)	82
<i>Майборода П. А.</i> З історії кафедри стародавнього світу та середніх віків Одеського університету. Частина І. Кафедра історії стародавнього світу в 1934–1941 рр.	90
<i>Венгер А. Г.</i> Внесок Миколи Ковальського (1929–2006) у вивчення наративних джерел доби пізнього середньовіччя	102
<i>Степанян К. І.</i> До питання морфології та типології історичних соціокультурних спільностей	108

ПЕРВІСНА ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ

<i>Піструїл І. В.</i> Скребки типу «Carene» верхньопалеолітичного поселення Анетівка II	122
<i>Главенчук А. В.</i> Зображення вагітних жінок в мобільній пластиці на верхньопалеолітичному поселенні Анетівка 2	130
<i>Кіусак Д. В.</i> Восьме тисячоліття до н. е. на Півдні України	137
<i>Тоцев Г. М.</i> Неолітичні могильники Мамай-Гори	144
<i>Пересунчак О. С.</i> Антропоморфна статуетка з трипільського поселення Тополі	149
<i>Бурдо Н. Б.</i> Усатівська культура. 100 років польових досліджень ..	158

<i>Іванова С. В.</i> Соціальний та хронологічний аспекти в археології (Буджацька ямна культура).....	166
<i>Агульников С.</i> Перехідний період від епохи пізньої бронзи до раннього залізного віку в Пруто-Дністровському межиріччі.....	171
<i>Яцук О. Ю.</i> Типологічне та технологічне розмаїття скляних намистин з високим вмістом міді в Центральній Італії ранньої залізної доби.....	175

ЕЛЛІНСЬКА ОЙКУМЕНА ТА АНТИЧНИЙ СВІТ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

<i>Туренко В. Е.</i> Образ друга і ворога в архаїчній ліриці	184
<i>Вар'ян О. О.</i> Nothoi та образ ідеального громадянина у Стародавніх Афінах	190
<i>Одрін О. В.</i> «Північні греки»: штучний термін чи історико-культурна реальність?	199
<i>Орлик О. Ю., Демчук С. А.</i> Культ Деметри у грецьких полісах Північного Причорномор'я	207
<i>Самойлова Т. Л.</i> Основні етапи економічного розвитку Офіусси-Тіри	214
<i>Снитко І. О., Гаркуша Н. М.</i> Теменос Борисфена в сакральній історії Ольвійського полісу в архаїчну та ранньокласичну епохи	222
<i>Ніколаєв М. І.</i> Хронологічне підґрунтя історії Ольвії IV–I ст. до Р. Х.	226
<i>Папанова В. А.</i> Бронзові вироби з приміських садиб Ольвії	234
<i>Зелінський А. Л.</i> Датування візиту птолемейської військово-морської ескадри до Боспорського царства	240
<i>Савельєв О. К., Красножон А. В., Савельєва К. С.</i> Дослідження в південно-західній частині Тіри-Білгорода в 2020–2021 рр. (попередні результати).....	247

PAX ROMANA

<i>Баукова А. Ю.</i> Історична гідрогеографія північної частини римської провінції Азія в світлі писемних та нумізматичних джерел	257
<i>Кумінова К. А.</i> Образ Індії у «Флоридах» Апулея: історіографія проблеми.....	266
<i>Береговий В. Б.</i> Кипріан Карфагенський та питання жінки у ранній церкві Римської імперії	275
<i>Драгомирецька О. Г., Федорук А. В.</i> Римська спата з могильника біля с. Оселівка: про пізньоантичне озброєння з території Середнього Подністров'я	279

<i>Шевченко О. Б.</i> Дослідження дитячих поховань на прикладі кочових сарматів	284
---	-----

НУМІЗМАТИКА ТА СФРАГІСТИКА

<i>Ізбаиш-Гоцкан Т. О., Колесніченко Є. О.</i> Корпус монет царя Скіла з архіву П. Й. Каришковського	289
<i>Бондаренко А. О., Снитко І. О.</i> Нумізматичні знахідки античного часу з району солоного озера Оджиголь на Херсонщині в контексті початку економічного освоєння ольвіополітами західної частини Гілеї	292
<i>Bodzek J., Zajac B.</i> Olbian Coins Struck in the 1st century AD Found in Central Europe	298
<i>Янов Д. М., Корнусова І. В.</i> Фантазійні підробки античних монет в колекції Одеського археологічного музею	307
<i>Пивоваров С. В., Калініченко В. А.</i> Нумізматичні та сфрагістичні матеріали з городища другої половини XIV ст. в Зеленій Липі	314

ЦЕНТРАЛЬНА ТА СХІДНА ЄВРОПА ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

<i>Луговий О. М.</i> Турріс Прокопія Кесарійського та Тіра в VI ст.	323
<i>Лагодич В. Ю.</i> Війна з аварами імператора Маврикія: до питань хронологічних та географічних меж протистояння	332
<i>Kolomiets O. O.</i> To the Question of the Peculiarities of the Use of Building Materials in the Temple Architecture of the Middle and Late Byzantium	341
<i>Димидюк Д. А.</i> Використання дротиків у Вірменії епохи Багратидів (кінець IX – середина XI ст.)	343
<i>Головко О. Б.</i> Свідectво католицького місіонера Бруно Кверфуртського про його подорож до Східної Європи (1008 р.).....	352
<i>Сидоров Г. В.</i> Болгарсько-татарський похід на Константинополь в 1264-1265 рр. та дискусія щодо ролі Ногая в ньому	363
<i>Ліхтей І. М.</i> До питання про коронацію 1261 року чеського правителя Пршемисла Отакара II	370
<u>Добролюбський А. О.</u> «Присмак глінисті»	380
<i>Гулевич В. П.</i> Про виникнення та призначення замку Караул	390
<i>Пилипчук Я. В.</i> Падіння Угорського королівства. Угорщина при Ягеллонах (1490–1526)	398
<i>Федчук О. Б.</i> Образ Кримського ханства в британській свідомості XVI–XVIII ст.	408

ЗАХІДНА ЄВРОПА В ЕПОХУ СЕРЕДНІХ ВІКІВ

<i>Казакевич Г. М.</i> Зі Скіфії до Скоттії: довге відлуння середньовічної легенди про скіфське походження ірландців	417
<i>Воротняк І. Д., Данилів М. В.</i> Мотиваційні витоки походів вікінгів: дискурс скандинавських джерел	424
<i>Стасюк О. В.</i> Августин проти Робін Гуда: походження милостині та наміри благочинця у творах середньовічних каноністів (XII–XIII ст.)	435
<i>Чепіженко В. В.</i> Леді де Моун: поважна вдова та вмільй підприємець	443

ЗАХІДНА ЄВРОПА В ЕПОХУ РАНЬОГО МОДЕРНУ

<i>Ціватий В. Г.</i> Інституціональна історія дипломатії та комунікативних практик Європи в добу Середньовіччя і Ранньомодерного часу: моделі комунікації, комунікативні технології, особливості міжкультурної комунікації.	455
<i>Побуцька С. С., Пількевич А. Л.</i> Поява та розвиток нової ідеологічної моделі держави і канонічного права крізь призму ранньої англійської Реформації (1529–1553 рр.)	463
<i>Демчук С. А.</i> Поняття сучасного у нідерландській культурі першої половини XVI століття	470
<i>Івченко О. С.</i> Політичні витоки ідеології конституційного роялізму.	479
<i>Нємченко І. В.</i> Апологія повстання в політичній творчості Олджернона Сіднея	485
<i>Гребцова І. С.</i> Національні мотиви у творчості фламандських майстрів живопису Пітера Брейгеля старшого і Якоба Йорданса	489
<i>Тоцький П. М.</i> Варенн 1791 р.: конституційна криза чи уроки моралі?	500

In memoriam

<i>Нємченко І. В., Луговий О. М., Чепіженко В. В.</i> Андрій Олегович Добролюбський (18 квітня 1949 р. – 28 вересня 2023 р.).....	513
<i>Красножон А. В.</i> На смерть професора Андрія Добролюбського.....	516
Перелік скорочень	518